

Соколёнок

6/2020

ноябрь – декабрь

Къарчыгъа

РЕСПУБЛИКАНЫ ЯШЛАР УЧУН ЭКИ АЙДА БИР ЧЫГЪАГЪАН ЖУРНАЛЫ

2021

АСРУЛАРДАН-АСРУЛАГЪА АТЫ ДА, ЖАТЫ ДА ТАЛШУРУЛА!

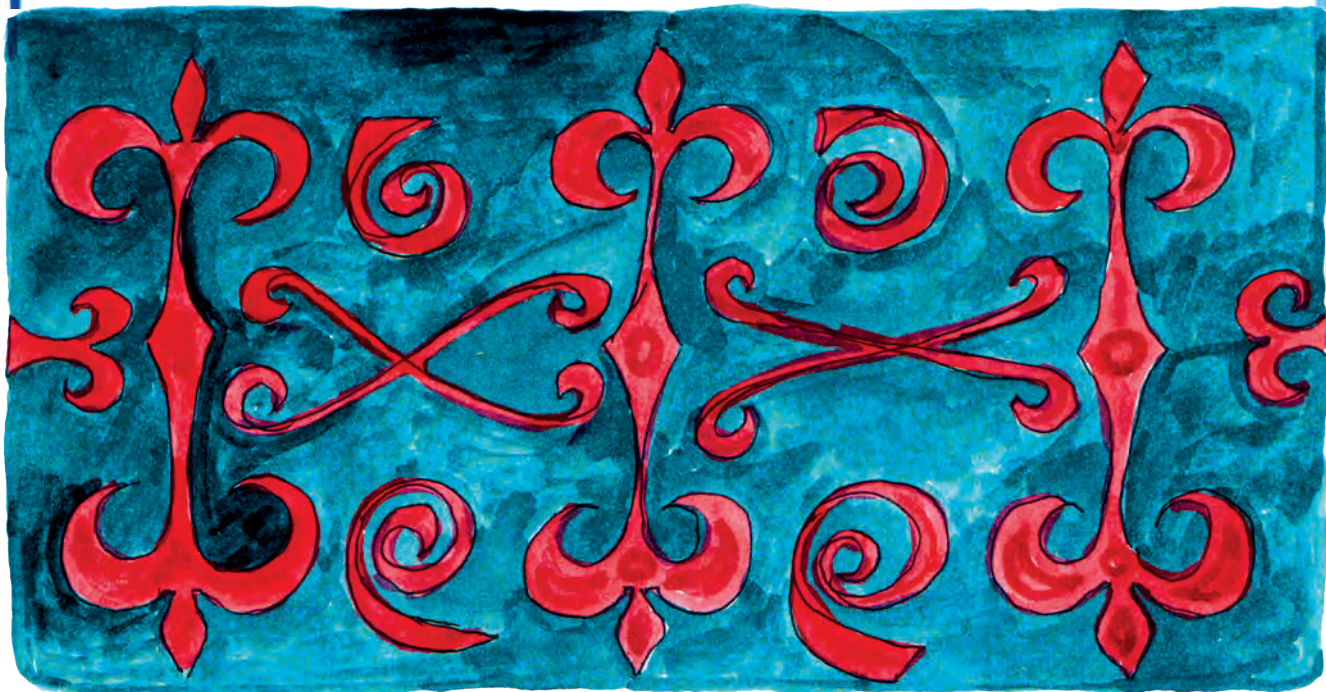
Бу йылыбыз бизин байрамлы, гъайранлы йылыбыз болмалы эди. Ва! Амма! Нечесе себеплер къастларыбыз тогъаслады. Къуванчлы агъвалатлар суйсюнмей ягъалатып гетдилер... Не этерсен? Гъарасат аврувлар ёкъ ерден чыгъып кюллю халкъны уйлеринде туснакълады, бугюнге ерли де – сакълыкъ! Сакълангъанны – Аллагъ Оъзю де сакълай деген...

Йырчы Къазагъыбызны 190 йыллыгъын оьтгерме гелеген йылгъа гёрсетилген! Аتكъай Гъажамматовну 110 йыллыгъына тюрлю-тюрлю къаравлар! Абдуллатипов Абдул-Къадырни 85 йыллыгъын да оьз арабызда оьтгерип алажакъбыз. Абдулкерим Залимхановну 80 йыллыгъына багъышлангъан Эсделик ахшамын районунда оьтгерилди. Узлипат Ибрагъимованы 80 йыллыгъына багъышлангъан къу-

ванчлы мажлисни де районда оьтгерме умутлубуз! Аллагъ етишдирсин умутларыбызгъа! Аминь!

Ва! Амма! «Къарчыгъабыздан» таба даим мердешлеген кюйде, гиччилер булан уллулагъа бизин аты-хаты айтылгъан, шаирлерибиз булан алимлерибиз, художниклерибиз булан артистлерибиз, йыравларыбыз – гъасили калам, адабият ва маданият, инче саният, алдынлы малимлерибиз, залимлерибиз, абур-сыйгъа, макътавгъа лайыкълы, тийишли къумукъларыбыз белгиленежек! Гиччиден тутуп бизин яш наслубуз оьзлени тюгенмес адамларын танысынлар, билсинлер, уьлгю алсынлар, ругълансынлар, оьктем болсунлар! Гъар-бир якъдан биз байбыз, барбыз. Барбыз, къумукълар, барбыз!

Шейит-Ханум.

КЪАЛАМ-КЪЫЛЫЧДАН ИТТИ!
ЙЫРЧЫ КЪАЗАКЪ-190ЙЫЛ!
АТКЪАЙ ГЪАЖАММАТОВ-110ЙЫЛ!

МЕН КЪАЗАКЪМАН, КЪАЗАКЪМАН

Мен Къазакъман, Къазакъман,
 Дагъыстанлы Къазакъман.
 Тавлар булан тюзлеге
 Алты ай ёл узакъман.
 Тенгириден гелген язывгъа
 Темирлерден ясап къакъгъан къазыкъман.
 Темирлейин къатты дерт ютуп,
 Тюлюбюз тунукъ...
 Янгырмай, бюркев гетсе, языкъман.
 Тюлюбюзде туман бюркев ёл бара,
 Денгизлейин дерт таркъалмай тул бара.
 Денгизлейин дерт таркъалмас ёллардан
 Къысас къопгъан халкъ бара.
 Башыбызгъа таймас къысас къопгъан сонг,
 Не этерибиз билмей, къыйын гъалыбыз...
 Гёнгюрешип сёз де айтсакъ,
 Гёзюбюзден къан булан яш ал бара.
 Гёзлеринден бюлдюр-бюлдюр яш салып,
 Дос-къардашлар сама этсин къайгъыбыз,
 Гъакъдан мадат тилей туруп ялбара.

Аткъай

СЮР ЯШАВУМ, СЮР

Юрегим шат мени,
 Гёнгюм толгъан бюр.
 Ол китир гюнлени
 Этдик кёрпе, сюр.
 Сюр яшавум, сюр!

Мен насип ораман,
 Чачгъан эдим нюр,
 Шогъар къуванаман,
 Сюр яшавум, сюр!

Дюнъяланы хасы
 Яш дюнъям ва кюр,
 Болмаса болмасын
 Шашгъанлар мюкюр.
 Сюр яшавум, сюр!

Шашгъанлар девюрге
 Къаза тюпсюз кюр,
 Биз буса оьтмеге
 Ишлейбиз кёпюр.
 Сюр яшавум, сюр!

ДАГЪЫСТАННЫ ХАЛКЪ ШАИРИ АТКЪАЙНЫ 110ЙЫЛЛЫКЪ ЮБИЛЕЙ ЭСДЕЛИГИНЕ! Аткъай! – десем...

...Аткъай! – десем, бар барлыгъымны чайкъап, чалкъындырып, чубурушуп, ташып эсделиклер янгыра. Янгыз магъа байлавлу эсделиклер тюгюл экенин билемен! Къумукъ халкъымны къагъарлы, къагъруман, озден ва гъайран гезел къысматын асрулар аяп-асырап, наслу дан наслугъа бугюнубюз бизге варисликге тапшура гелеген тюгенмес ругъ байлыгъыбыз, тарихибыз булан адабиятыбыз, маданиятыбыз булан инче чебер саниятыбыз, халкъ авуз яратывчулугъубуз, эпосубуз, къазакъ йырларыбыз ва шоланы бизге аманатлама озлеге озден намус, борч алгъанларыбызны бири мени учун бир дол ва чомарт, бир аркъа таявум болгъан Асхар – Аткъай! – десем, юз-минг къатлавлу маъдан хазна, – десем, гертидир! Бу гертилик – узакъ йылланы, хыйлы ойланы-пикир лени гъасили, далили...

...Аткъай! – десем, мен саялы биринчилей болгъан яш язывчуланы генгешинде, мен озюн биринчилей гёрген, гезлери къысылып, гёрюнмейген болгъунча къычырып кюлейген, мол ва дол къаркъаралы адам, таныш болагъанда, хыйлыдан берли таныш адамына йимик сююнуп, тенглисине йимик къол узатып саламлашып, мюгълетни ичинде мени шиъруларымны охуйгъанын, сукъланагъанын, «Шейит-Ханум!» – деген, шаир булан озю, муна, шулай бетге-бет таныш болгъанына оьктем экенин, айтып, тергевлю къарагъаны гез

алдымда. 8-нчи класда охуп турагъан, яратывчулукъда янгы абатлар ала гелеген мен къызъяшны абурун кекге чююп, оз-озюне инамлыкъ тувдуруп, тавакаллыкъ яратып, ругъландырып, къанатландырып бажармакъ – таза юрекли адамгъа хас. Ингдеси буса, оз халкъыны гележегини гъайында болмакълыкъ, ону ойлашма да, огъар юреги аврума да, шо саялы къаны-жаны булан чалышмакъ да – Аткъайгъа хас къылыкъ да хасият да эди, – десем, яшав сынавумну гертилиги.

...Аткъай! – десем, бизден яш язывчу, шаирлерден башлап, уллулагъа етгенче, ону кемеки къолу, гъайлы юреги, тергевлю къаравундан магърюм къалмадыкъ, о гетгенли буса бир оьксюз, ташланып, къаравсуз къалгъан авлетлерине ошайбыз, деп эсеме геле...

Москвагъа атам-анам мени охума йибермейгенни эшитген Аткъай (о заман буса, мен яратывчулукъ ярышдан оьтген деп, экзаменлер берме Максим Горькийни атындагъы белгили Адабият институтуна магъа чакъырыв гелген) шоссагъат озю булан Анварны, Шарипни де алып, Таргъугъа, атам-анамны юрту ерлешген яр тюпден башлагъан Чагъар авулгъа чыгып гелдилер. Геч болгъунча лакъыр этип, оьтесиз къайыр адам Кишав апайым булан, атам-анам булан дос-къардашлар йимик болуп, оланы рази этип гетдилер.

Шо заман магъа Кишав апайым: – Гёрдюнгмю, сени гъайынгны этип, сагъа

яхшылыкъ ёрап бир уллу адамлар, бир уллу къаркъараларын да гётерип, Таргъуну башына чыгъып гелдилер. Аллагъ рази болсун олагъа! Къызъяшны яп-ангыз бир ят ерлеге чыгъарып йиберме бизин оюбузда да ёкъ эди, амма, гёресен дагъы, миллетибизни белгили, гёрмекли адамлары гъакъыл бердилер, англатдылар... Энниден сонг, къызым, бар

зат сенден гъасил – охувунг да, язвунг да! Шолай уллу адамлар сагъа инангъан сонг – шоланы сёзюн де, инамлыгъын да ерге урма, жавабы сенде! – деди, магъа бир тамаша башгъача къарап.

...Аткъай! – десем, онутергевию, гъайы мен охума башлап ювугъу Арсений Тарковскийге: «Адабият институтунда сени таргъулунг Шейит-Ханум охуй!» – деп де билдирип, сонгъу ёлугъувланы биринде Арсений Тарковский: – «Аткъай нече де сююне сени яратывчулугъунг-

дан, шиъруларынгни бирлерин гёнгюнден де охуп йибере магъа телефондан» – деген, сёзлерин, яшавумну сонгъу девюрлеринде де, гъатта, тоюмда атылып-атылып, аякъ учундан чанчылып бийип де, таргъулуланы сукъландырып бир гъайран тамашагъа къалдырып, бугюнге ерли де кёплени эсинде къалгъан.

...Аткъай! – десем, гечени бир тунунда, телефон зенг ура: – Суфиян, Шейит-Ханымны чакъыр! Къара чы бу сатырлагъа! – деп, бир, он, беш, гъатта, ярым

сагыат да, охуй, охуй... Телефондан гыис этемен – Аتكъай сююне! О буса мени учун – уллу иш, мени оьз-оьзюме инандырып, ругъландырып, мени яратывчулугъумну якълав... Олай нечесе, нечесе керенлер...

...Муна, автобусдан тюшюп гелемен, Аتكъай минме тарыкъ, мени гёрюп токътай, бир тамаша кюйде тикленип магъа къарай: – Мен шпылыкъны икълыгъыман! Инан, (шиърумдан сатыр) гъалиге бирев де шулай шиъру язмагъан! Мени буса гёзьяшларым тамагъыма тыгъыла...

...Нечесе йыллар мени яратывчулугъумну англамайгъанлар, яда англама суймейгенлердир, кёп чыкъды, гъатта мени къалам ёлдашларымны арасында да, гъатта, тенглилеримни арасында да, гъатта, китапгъа гъазирленген къолгъазмалар да ятды, тюпден таба рецензиялагъа берилип, мен шаир экенлигиме чийсинлыкъ этегенлер де чыкъдылар. Бугюн бу мени оьпкелевлю сёзлерим тюгюл, орта чагъыма ете туруп англагъанларым, билгенлерим. «Гъар шаирни артында бир илгъамчысы болма герек», – деп, айтылагъаны негъакъ тюгюлдюр, о девюрлени сынав топлангъан натижаларыдыр. Аتكъай буса нечесе-нечесе язывчулагъа, шаирлеге ильгъамчы да болгъан, муаллим де болгъан, насигъатчы да, бир уьлгю де болгъан. Олай уллу намусну тюбюне тюшюп, гъалал кюйде кютюп, сав оьмюр бою оьзюню бютюн барлыгъы булан сююнюп де, оьзюнден сююндюрюп де билмек – оьте-сиз уллу пагъму!

...Аتكъай! – десем, «Тиш салдыраман, тиш къуйдураман, тиш торлатаман, тиш яматаман... Яманокъ ярлымы къумукъ тил!?» – дейген соравлу ва къуванчлы къараву. «Выносит из дома – это не мусор – головня! Тез-тез ону печге салмагъа герек!» – дейген буварывлу тавушу, чалкъынып гете... Яшавну аччы, да, татли де дарсларын ери гелгенде нече де уста кюйде, анавун айтып, мана-

вун англатьп, юрекке тамып, къанынга, сингдирип билеген – Аتكъай! – десем, бугюн артыма бурлугъуп къарасам, гелеген гюнюмню янгылышларын алдын алажакъ тергевлю-гъайлы къарав – Аتكъай! Десем, мени агълюмден къуванып, бизин гъюрметлеп язгъан шиърулары. Аتكъай! – десем, къыйыныма-тынчыма табулуп билеген бир асил адамымны келпети, гёзлери къысылып гёрюнмейген болгъунча кюйлеген къайдасы, шонча да сабур-саламат адам къарсалап йиберегени, гъар заманда да, гъар кесден инсан аралыкъларында тазалыкъ да, ачыкълыкъ да, илиякълыкъ да, чомартлыкъ да талап этегенлиги оьз къылыкъ-хасиятындан таба оьзгелени багъалав...

...Аتكъай! – десем,

Тёбелерде тор ат ятар тоймаса,

Ол гъайваным мурдар

оьлюр соймаса,

Дёртев-бешев бир пакъырны

Ягъасындан тартып алып къоймаса,

Ол янгызгъа

Эркек, деп, чи мен айтман–

Арасындан эреволюн ёймаса.

Уьюм бар, деп,

Отавума гирмен мен,

Гюнде къыздай мени

Аривюм болмаса...

Яшав-къысма-яратывчулугъундагъы шу сатырлар бир низам-наме йимик, девюрлени сюрюп гелеген сатырлар бизге, къумукъ миллетге хас экенин ташдырып Аتكъай деген эреволю эрни яратып, ону бизге уьлгю гысапда гёрсетип, ондагъы эркин – дол «Сюр яшавну, сюр?» дейген чакъырывлы, оьзден эрлер азат-оьзден яшамалы оьз топурагъында, оьз элинде... Аتكъай! – десем, шолай герти къумукъ эрни – халкъыны гъакъ уланын гёргеним, ону гъакъында олтургъан-тургъан еримде оьктем кюйде айта яшажагъымны билемен.

*Шейит-Ханум Алешева,
Дагъыстанны халкъ шаири*

Абдулла Магъалимов,
Дагъыстанны жашыкъ шаири

БАСМАДАН

ЧЫКЪМАГЪАН ШИЪРУ

Гъейлер, булар не затдыр
Мен гёреген тамаша,
Яхшы тергеп болмайман,
Къараса гёз къамаша.

Женнетден чыкъгъан затлар
Дюнъяда нечик яшай?
Яхшы тергеп болмайман
Бары гъюрлеге ошай.

Гъюрю деген къызлардыр
Къызыл гюлге ошайгъан.
Не насипли къушлардыр
Бу бавларда яшайгъан.

Бу бавларда къуш болуп,
Мен сюемен къалмагъа.
Бир бузулгъур уъюм бар,
Сюймеймен шонда барма.

Нечик амал этейим,
Бош гетген, заман обтген.
Уъйде улланам бар
Хыйлы ёлдашлыкъ этген.

1932 й.

Гиччилав айтгъан...

Уч йыл да битмеген Мурат кампет ашагъан сонг улланасы:

– Мурат, къоларынгны жувайыкъ, – деген.

– Неге? – деп, тамаша болгъан Мурат.

– Къолларынг ябуша чы, – деген улланасы.

Мурат, тез къолларын яйып ачып къарап, улланасына:

– Ким булан ябуша?! – деп сорагъан.

Анасына гиччи къызгъаш сорап:

– Мама, горчичниклени кирпичлени не ерине сала? Оланы къаркъаралары тегенекден толгъан чы!

– Бабула, бабуля, къара гъали, терек къартыллай.

– Терек къартылламай, ону япыракъларын ел уьфюрюп тербете.

– Тюгюл, бабуля, тюгюл! Олар сувукъгъа къартыллай.

– Не этейик дагъы, балам, къартыллай буса?

– Гел, терекни исси уьйге алып барайыкъ.

– Читаны кеп аша, балам Али, ону ичинде кеп-кеп витаминлер бола! – дей анасы.

– Нечакъы да ашагъанман. Тек мен чи гөрмегенмен шоланы ичиндеге витаминлени! – деп, Али тамаша бола.

1982 й. «Къарчыгъаны» архивинден.

ЖАН СЫЙДАН ТОЙМАС! Узлипат Ибрагъимовагъа – 80 йыл!

Оъмюрюню бирдагъы-бир бийик канзисине минди!

Алгъышлы ёравлар булан гъасирет саламлар!

Узлипат къалам къызардашыбызгъа, аявлу анадашыбызгъа бары ёравларыбызны ингдеси – САВЛУКЪ!

... Къумукъ шаир, журналист, къумукъ охувчугъа кепден берли белгили. Йырны къушну йимик эки къанаты бола: бири чебер сёз, бири ону макъамы. Узлипатны йырлары да шолай къанатлы, кёбюсю музыкагъа да салынып йырлана. Ону яратывчулугъу къумукъ адабиятыбызгъа гёрмекли къошум. Оъз халкъыны къайратлы къысматыны оъзден ва къайратлы къызы. Гъар шиърусу, гъар язгъан макъаласы булан очеркери халкъына инче гъисли юрегинден ташып-ташып чыгъагъан сатырлар – Сююв!.. Халкъына, элине, юртуна, табият булан жан-жанываргъа. Яратгъангъа ялбарып, сужда къылып инсанлыкъгъа рагъму да ангиллик де тилейген Узлипат гъажи къатыныбыз, бийкебиз – гёзел адамыбызгъа биз де: – Биз сени сюебиз,

сенден сююнебиз! Сен бар болгъур, сен сав болгъур! Яшавгъа гъасиретлигинг де сёнмесин, яратывчулугъунгдагъы оъз ёлунгну от шавлалы сыры дёнмесин!

Сени Аллагъгъа аманатлайбыз!

Шейит-Ханум

Узлипат! – деймен...

Узлипат! – деймен,
Узакъ-узакъ йыллар
Чалкъындыра эсим,
Тонгдура къайгъы, дертим
Батылта теренинде.
Сувлардай агъа сююнчлю сесли.
Тартылмажакъ яралар
Орналгъан онгюбюзде.

Торунлар бар аралап,
Алгъышлы гёнгюбюзде...
... Яшав шолай язгъангъа
Аминдир къысматыбыз!
Эки – шаир къатынбыз,
Эки – гъажи къатынбыз!
... Узлипатым! – деген де...

Шедит ~ Ханым
Алишева

МАРЬЯМНЫ КЪУРДАШЛАРЫ!

Торун кызым Марьямны атындан...

Ренкли сырларым мени –
Боявлу карандашлар.
Мен суратын этгенлер
Бола магъа къурдашлар!

Бу да кимдир? Унутдум!
Гъа-гъа! Атам денгизде тутду.
Денгиз пачасы! – дей ол,
Вёре! Сен ондан сакъ бол!
Къушлар, къыржанлар болсун,
Гюлбарлар, бав – емишли!

Табиатны талайы
Эсде къалма тийишли!
Мен озлерден сююнуп,
Суратларын этемен,
Бояп тюрлю ренклеге –
Мурадыма етемен!
Къурдашларындан къоркъмай
Инанагъан адамлар!
Озокъда, онда да бар,
Бизде йимик яманлар...

... Бу – пача кыыз! Къушу бар,
Бар маржан тагъымчагъы,
Неси де бар, неси де,
Тек шат тюгюл ончакъы!
Тотукъуш – не арив жан!

Лавуллай къувлуп обзю.
Шунча гёзел къуш чу дюр,
«Къар-къурр!» тавушлу – тюзмю?

Чаба-ёрта шо эчки
Къапусталыкъгъа гирди!
Ессиси бир къычырды,
Нече де тез де гёрдю!
Сивка – Бурка янтайгъан,
Саллангъан ял, къуйругъу.
Елдей етише, кюте
Ессини гъар буйругъун.
Чычкъанмы бу лобаймы,
Тепсиде тюрлю ашлар!
Бу йыл лобанны йылы, –
Дейлер, билигиз яшлар!
Бир гиччинева жан обзю –
Телеме-тешик ую!
Сав йылгъа еслик этме
Табармы экен кююн?
Гъейлер! Не ашамчыкъдыр –
Бу аждагъа, уьч башлы!
Ютуп къоя дей, бирден
Ягъына баргъан яшны.
Вёре-вёре, арек тур
Йыртгъычлардан ач гёзлю!
Тоймайгъан къурсакъ табар
Алдатгъыч гылла сёзню?
Дём-дөгерек чапелек
Суймей ашалып къалма.
Къача, яшында тез-тез
Ер излей, къара – талмай!
Амма ону ютажакъ
Бар гыллачы тюкю де
Яшынып къарап тура
Ёл ягъада – уьлкюде!
Къара да ябалакъгъа,
Чончуп къувуш тёнгекге,
Дарс бере жымырагъа,

Сари бала жюжекге,
Кирпи баласы да бар,
Хонтурлай, амма, тынглай.
Охуп-язып билмекни
Гиччи буса да англай!

Бакъа окъну бек тутгъан,
Пача уланны гёзлей!
О да унутгъанмы экен?
Яда, ёл тапмай, излей!
Муну да сиз таныйсыз –
Емея лакъыр эте,
Къысып тутуп балыкъны
Йибермей, пакъыр эте!
Балики о оьзенде
Балаларын гёзлейдир?
Йылай чакъыра туруп,
Жан анасын излейдир?!

Къушлар булан къыржанлар –
Табиатгъа балалар!
Бир-биревге яманлыкъ
Этме нечик болалар!?
Эсде сакълама сююп
Этемен суратларын,
Билемен къурдашланы
Гъарисини атларын!

*Супьянова Марьямны пластелинден ва балчыкъдан этген
суратлары, 6 йыл.*

*Ону атындан ону сёзлерин шиъругъа айландыргъан уллуанасы
Шейит-Ханум Алишева*

ЖАН СЫЙДАН ТОЙМАС АБДУЛАТИПОВ АБДУЛ-КЪАДЫР ЮСУПОВИЧНИ 85 ЙЫЛАЛЫКЪ КЪУТЛУ ДЕВЪЮРЮ

БУЗАГЪАНЛАРДАН ТЮГЮЛ, ТИЗЕГЕНЛЕРДЕН!

Алдын ерли башлап гөрген адамынга, атын билген сонг: «Къайсы юртлусан? Кимлерденсен?» – деп сорай болгъан. О да негъакъ тюгюл, неге десек, емишни татыву терек битген топуракъдан гъасил йимик, инсанны тили чи нечик де, хасияты-къылыгъы, гъатта о, яда бу касбугъа гъаваслыгъы, бажарывлулугъу ата юртундан, ата-анасындан, тухум- тайпадан баш ала.

Къурдашым Абдул-Къадыр Абдулатипов Дагъыстангъа чы нечик де, савлай дюнъягъа белгили, деп айтсакъ да, гъёкюнмесдей. Таргъу юрта «охугъан адам» Юсупну белинден тувгъан. «Охугъан адам» деген сёзлени тырнакълагъа къуршагъаным юрекlege шеклик гелтирмек хыял булан тюгюл – о сёзлер алдын ерли касбу, даража маънада къоллангъаны саялы. «Охугъан адам» демек – янгыз алиппаны биле демек тюгюл, «охугъан адам» – китап еси, билим еси, ярыкъландырывчу – просветитель, охугъанын озгелеге англатып де, охугъанына багъа берип де, гъатта баянлыкълар этип де бажарагъан адам демек. «Охугъан адамы» бетинде нюрю бола, деп де айтыла эди.

Къадыр Юсуповични мен 50-60-нчы йылларда Дагъыстан пачалыкъ университетде охуйгъан йылларымда таныгъанман. Ол студент ёлдашлар булан къат-

найгъан кюйлери, сёйлеву, гийими «шагъарлы гиши» деп айтардай да тюгюл эди. Айтагъаным, мени йимик «юртлу», «къачылыкъ» яшланы арасында къопайып, атып-атып сёйлеп пасонлар гёрсетип айланмай эди. Ол орус тилни билегенге мен сукъланагъаным да эсимде. Сонг да Къадыр орус адабиятдан айрокъда М. Лермонтовну сюегенни де мен шо йылларда билдим. Ва, гъатта ол Лермонтовну гъакъында дипломный ишми,

неде илму макъаламы – бир тюрлю ахтарывлар булан машгъул болуп юрюгени де эсимде. Гъасиликалам, «уясында гѳргенин учувунда этер» деген айтывну Къадыр жагъиллейин гертилей башлады. Охугъан атаны уланы Абдул-Къадыр Юсупович энни оъзю терен охугъан алимлени ал сыдраларында, илмуланы доктору, профессор Дагъыстан университетни авуз халкъ яратывчулукъ ва адабият кафедрасыны башын тутуп ишлеген. Кѳп санавдагъы китаплары ва макъалалары саялы Абдул-Къадыр Абдуллатипов Россияны язывчуларыны союзуна да къабул этилинген.

Алимлени янгы наслусу ва шо наслуну вакили Абдул-Къадыр Абдуллатипов тарих масъалалагъа гѳзден къарап, янгы болжаллар, янгы оьлчевлер токъташдырып бажарды. Къадыр Юсуповични айрокъда къумукъ адабиятны тарихин ахтарывда натижалары марипатлы. Шо масъаланы тюрлю-тюрлю къатлавларын хотгъап, ол ондан артыкъ китап язып басмадан чыгъаргъан. Инкъылапдан алдагъы шаирлерибиз Йырчы Къазакъны, Магъаммат апенди Османовну, сонг да Темирболат Бийболатовну яратывчулугъунда молхуялыкъны (романтизмни) аламатларын токъташдырмакъ – бу илмуда уллу янгылыкъ. Сонг да. А-Къ. Абдуллатипов къумукъ поэзияда гертиликни (реализм) даражаларын гѳзден гечире туруп, Абу-супиян Акаевни, Манай Алибековну, Нугъай Батырмурзаевни асарларына гъали болгъунча берилмей тургъан къыйматланы берди, оланы яратывчулукъ варислигин бир нече канзиге оьрге гѳтерди.

Оъзю тюшюнген ойну ортагъа чыгъарагъанда, Къадыр Юсупович «Яхари, шу мени пикрумну ол ушатармы экен, бугъар яман тиерми экен?» деп экиянсыллы болуп айланмай гъакъыкъатгъа таби болуп дурусун яза. Бу хасият илму ёлда айрокъда тарыкълы, неге тюгюл де А-Къ. Абдуллатипов юрютеген ахтарывлар, ол язагъан китаплар къумукълар оьзге миллетлени арасында

тѳрдеми-этѳкдеми деген суалгъа жавап берив булан байлавлу.

Оъзбашына китаплар язмакъдан къайры да, Абдул-Къадыр Абдуллатипов Йырчы Къазакъны, Темирболат Бийболатовну, Манай Алибековну, Абу-супиян Акаевни сайламлы асарларыны жыйымларына гиришив сѳзлер язгъан ва баянлыкълар этген.

Къадыр Юсупович тизген къумукъ адабиятны 8, 9, 11 класлар учунгъу хрестоматиялары, дагъыстан адабиятны 11-нчи класлар учунгъу хрестоматиясы маъна ва чеберлик ягъындан бир нече къадар оьрге гѳтерилген деп айтма болабыз.

Оъзюмню башыма тюшгенде билдим: дарс бермек – асгерде къуулукъ этмек йимик зат экен. Гъар даим къурулгъан сагъат йимик тарыкъсан! Къадыр къурдашым белсенген кюйде туруп бола. Ону гюнлюк, йыллыкъ, он, йигирма йыллыкъ загъмат низамы къуюлгъан болат йимик къатты. Бузулуп дам дагъыры чыкыгъан пачалыкъда низамлы болмакъ да – намусну йылтыны!

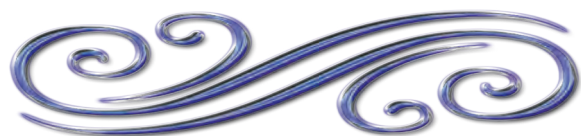
Тартагъан атгъа юк де аслам салына, этеген адамгъа иш де табула. Къадыр Юсупович бир тюгюл, кёп ишни башына алгъан адам. Яш замандагъы затлар эсде къала чы дагъы агъач алма ихтияр берсе, жанаварлыкъ этип арбаны авур юклеп, дегерчиклери увалып къалагъан гезиклер болагъан эди. Къадыр къурдашыбыз башына иш алагъаны сутурлукъ этип тюгюл. Мен этмесем ким этер, мен гюймесем ким гюер, деген намусгъа егиллип. Шу да – озденликни аламаты.

Заманында чанг чыгъармас эрлеге къарт болгъанда къала бузса инанмас, деп айтыла бырынгъы йырланы биринде.

Къадыр къурдашым оьзю тутгъан ёлда «заманында чанг да чыгъара» гелди, шо якъдан гьёкюнме, кюстюнме ихтияры да ёкъ. Уъстевюне (машалла) къарт да болмагъан. Тек ол гючюм-къуватым бар деп къурулгъан къаланы бузма къарышмажакъны да билемен. Ол бузма тувгъан улан тюгюл ва къалгъан оьмюрюнде де оьз миллетибизге, савлай Дагъыстангъа, бизден сонг къалажакълагъа янгы къалалар ясама, янгы ёллар, янгы кёпюрлер салма къаст булан яшажакъгъа инанаман.

Уллу муратларынга етишме насип болсун, Къадыр!

*Камал Абуков,
Дагъыстанны халкъ язываету*

Игитлерден ирисди

Абдулатипов Абдул-Къадырге

Игитлерден Таргъу ирислы –
Ярлардан майырып гъар кес алынгъан!
Халкъыны авазасына сесли –
Гъайт! – дегенде,
Вайт! – деп, токътай алдында.
Барлап алгъан бар эллени Къумугъум –
Тюп тамурунг Таргъу! – деген ердендир.

Атын къувгъан, сыйлагъан дос-ювугъун,
Къагърулу къагъруман оьзден эрдендир!
Муна – менмен! – деп, тёшге къакъмагъан,
Хохайшып очарларда къатмагъан,
Оьз еринде тувра айтгъан гъар сёзюн,
Оьзю излеп, оьзю тапгъан гъакъ тюзюн.

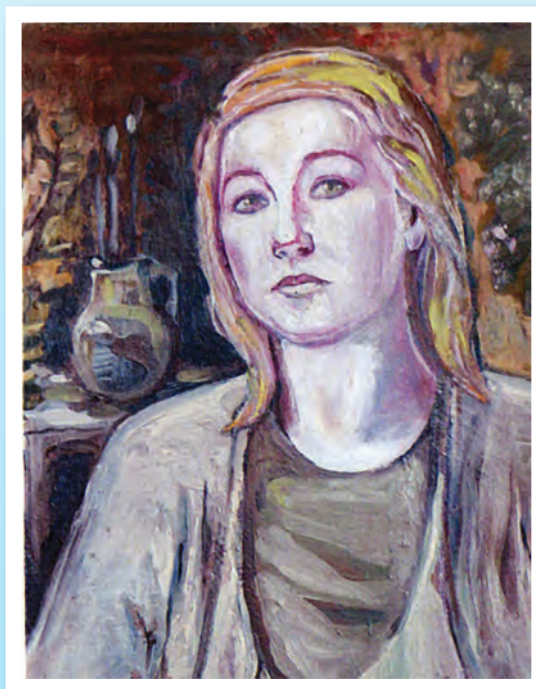
Таргъу – Асхар тавум!
Аркъа таявум!
Сырларым чечгенмен огъар инаныш.
Талпынлы эки къанатым –
Къоралай къысматым,
Бар! – эте хатым.

ДАГЪИСТАНДА БИРИНЧИ КЪАТЫНГИШИ - СКУЛЬЯТОР Белла Муратова

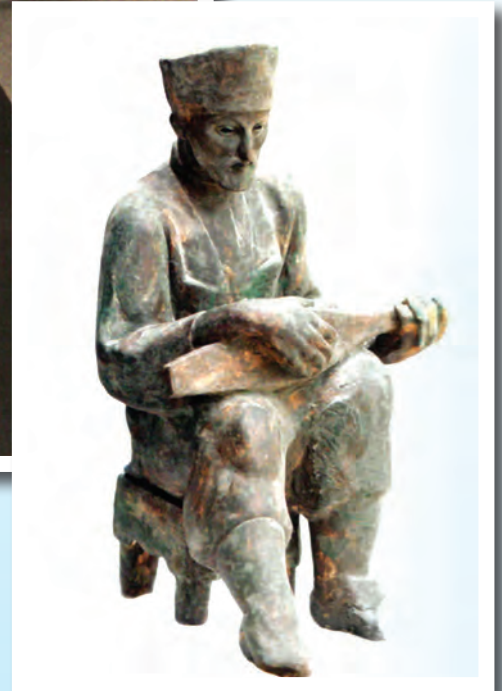
80 йыллыгы булан къутлай туруп
Белла Алимовнагъа дагъы да
узакъ йыллар сав ва саламат, эсен
ва аман объю де сююне, бизин де
сююндюре яшамакъны ёрайбыз!
Яратывчулукъ ёлунда тюрленме
де, оърленме де Аллагъ гюч берсин,
ругъдан тюшюрмесин!
Аминь Я Аллагъ!

«Анамны сураты», 2012

«Белла», 2010

«Йырчы Къазакъ», 1975

«Уъюм», 2002

«Аналыкъ», 2002

АЛТЫН ГЮЗ!

Таргъуда 19-нчу мактап къуванчлы байрам оьтгерди. Алтын гюз!
Биз табиятны гьар тюрлю заманларын, тюрлю-тюрлю
алышагъан чакъларын оьтесиз ошатабыз! Яшланы аламан
аламы!

Жан сыйдан тоймас!

80 йыл битежек эди бизин
оьтгюр пагьмулу ва оьтесиз
саламат адамыбыз Абдул-Керим
Залимхановгья! Ярыкъ юзлю адам
эди, ятгъан ери де ярыкъ болсун.

Абдулкерим Залимханов

Денгиз ягъада

Гьона! Гюнеш, янгы чыгъып денгизден,
Алтын чачын тарай яргъа ювукъда,
Паранжадай тайгъан ону юзюнден
Туманны ел тозуп ойнай уфукъда.

Яз эртенни тувувун сююнчюдей,
Магъа айтма чабагъандай толкъунлар,
Гёк ёллагъа чачырагъан сюркючдей,
Шавлалагъа батып, чубар болгъанлар.

Олар бирин бири къува, гёр, етип
Ягъа алда юзюп болмай батыла,
Яшыл сыртын сувдан гъаран гёрсетип,
Тайгъакъ ташгъа бакъалайын атыла.

Ушанаман, башын сыйпап оланы,
Оьз-оьзюме гёнгюреп сыр чечемен.
Кёкюрегим герип, эмли гъаваны
Салкъын сувну йимик «агъ» деп ичемен.

Аналар тюгюлмю озлер

Анасын асырап билмейген гиши
Элин де, халкъын да суймеге билмес.
Ананы, Элни ва халкъны тюз иши
Терс тюшсе, эр чуйге савутун илмес.

«Ана эл», «ана халкъ» деп неге айта...
Анадан башлана инг сыйлы сёзлер.
Топуракъ, табият, дюньябыз, гъатта,
Гъариси аналар тюгюлмю озлер?!

Герти сёз

Сёз хазна – халкъымны байлыгъы,
Харжлама тынч ону жыймакъдан.
Авуздан чыкъгъан сёз аз болсун,
Алтындай, тегюлген оймакъдай.

Сёзге, гюч, къанатлар эл бере.
Сёзлер де сынала сабурдан;
Оланы бирлери оьлтюре,
Бирлери тиргизе къабурдан.

Антлагъа шекленип багъагъан –
Адаты сынчы тав элимни.
Юрегим ярылса чыгъагъан
Бир сёз бар учунда тилимни.

Тилни сёз тартагъан тирмени
Селпе бир ялгъанны, бир тюзню.
Аталар, хынжалгъа серменип,
Бетге-бет сёйлеген шо сёзню.

Яшавда ягъада къалажакъ,
Ким болса девюрню къурчагъы.
Герти сёз бар, болгъан, болажакъ,
Юрекде ягъ, намус бар чакъы.

КЪУМУКЪ ХАЛКЪ ЁММАГЪЫ!

АГЪА-ИНИ

Бир болгъан, бир болмагъан, бир юртада яшап турагъан ярлы агъа-ини болгъан. Оланы сюрювю-чачыву да бирче болгъан. Адамлар, буланы татывлу яшайгъанына къарап, бек сукълана болгъанлар.

Агъа-ини шулайлыкъда оьсюп, уллу бола.

Бир йыл язбашда янгурлар явмай, яйда да ажайып къургъакълыкъ бола. Буланы чачыву да айтардай оьсмей. Агъа-ини, болгъан ашлыкъны оруп, басып, теппе-тенг этип пайлап, къурусун деп иннырына тѣбе эте.

Уллусу агъасыны къатыны, яшлары болгъан. Гиччиси буса гъали де къатын алмагъан болгъан. Агъа-ини инныргъа гезик булан: бир гече – агъасы, башгъа гече – иниси къаравул эте болгъан.

Башлапгъы гече, къаравулгъа къалгъанда, уллусу: «Неге мен ашлыкъны тенг пайладым? Мени кѣмекчилерим сама бар – къатыным, яшларым. Иним буса яп-янгыз, гъали де уьйленмеген. Менден эсе огъар артыкъ харж тарыкъ болажакъ, къой, мен нечик де ъл табарман, инимни тарчыкъ болуп гѣрмейим», – деп ойлашып, оьзюню тѣбесинден алып, инисиникине къоша болгъан. Бу ишни учуп барагъан балалы гечекъуш гѣре де:

«Эгъей я, инсанланы арасында шулай бола дагъы! Шулай агъа магъа боласан!» – деп кычыра.

Баягъы, экинчи гече къаравулгъа иниси геле. О да озъ-озъюне сёйлене: «Ашлыкъны тенг пайлап тюз этдикми дагъы?! Агъама кёп болма герек. Ону уьягълюсю бар, гиччи яшлары бар, мен буса янгызман, мен нечик де ёл табарман, агъам тарчыкъ болар гюнню магъа гёрсетмесин», – деп, озъюню тёбесинден алып, агъасыныкине къоша болгъан.

Муну да гечекъуш гёрюп:

«Эгъей я, шулай ини магъа буса эди!» – деп, уясына, балаларыны янына баргъан дей.

Балалары: «Бизге ашама не алып гелдинг? Магъа бер, магъа бер!» – деп, бир-бири булан тюртюшюп, къавгъалама башлагъанлар.

Ана гечекъуш озъю гёрген ишни балаларына хабарлагъан сонг:

«Балаларым, мени сизге бир сорама сюеген затым бар, къайсыгъыз герти жавап берсегиз, мен бу гезик алып гелген ашамлыкъны шогъар бережекмен», – деген.

Сонг сорагъан: «Ким айтар, шо агъаинини къайсыны намусу артыкъдыр?»

Гечекъуш балалар ойлаша къалгъан дей. Олар ойлаша турсун, биз гелейик шо баягъы агъа-иниге.

Шулай, бир-бирине абур-сый эте трупп, бир де тарчыкълыкъ не экенни билмейли, шо эки де агъа-ини къарт болгъан дей. Оланы яшлары буса аталарындан уьлгю алып, олардан да бек татывлулукъда, дослукъда, бир-бирине сый этип, абур этип, гъали буссагъатда шо юрта яшап тура дей.

«Къарчыгъаны» архивинден.

АТА-АНАЛАНЫ САГЪИФАСЫ

КЪУРЪАН ОХУЙГЪАН АГЪА

Пайхаммарыбыз (а.с.) Къуръанны аятына тынглагъан гишиге къыяматгюн нюр явар деген.

Пайхаммар (а.с.) Абубакарны Къуръанны ичинден охуй туруп гӛргенде, Огъар: «Авазынгны бираз къолай этип оху», – деген. Абубакар: «Есибиз ичинден этген ибадатны эшитмейми?» – деген. Пайхаммар (а.с.): «Аллагъу Таала юрекеге гелгенни де биле, авазынгны бираз къолай этип оху», – деген.

Аллагъу Тааланы Къуръанда: «Намазынгны къычырып, олай да яшырып, ичинген къычырып охума, орта ёлну табып оху», – деп эсгерген калима бар.

Къуръан охуйгъан гишиге тынглайгъан адамлар ёкъ буса, ичинген, озюнг эшитеген кюйде охумагъа тюше.

Къуръанны магнитофонгъа, къычырагъан алатлагъа яздырмакъ макъталмагъан. Къуръанны сӛзлерин авуздан чыгъагъан кюйде айтмай, бузуп, хырыллатып айтса, шо гюнагъ иш бола.

Аллагъу Таала адамлагъа борч затны, парз затны этмекни Къуръан булан буюргъан. Парз ибадатланы ачыкъдан этмек макътала. Пайхаммар (а.с.) буюргъан суннет ибадатланы яшыртгъын этмек артыкъдыр. Масала, парз болгъан беш де намазны ачыкъдан этмек артыкъ. Янгыз къылгъан намаздан жамият булан къылгъан намаз 27 даражагъа артыкъ бола. Ачыкъдан этген садагъадан яшыртгъын этген садагъа 50 даражагъа артыкъдыр.

Намаз атдан да аявлу

Хайсонну уланы Рабиъ намаз къылагъанда, бир уручу гелип, ону атына минип къачгъан. Адамлар гелип: «Яхари, сен чи къарап тура эдинг, урламагъа неге кюйдунг?» – дегенде, Рабиъ айтгъан: «Бир ат учун намазымны бузаманмы, намаз атдан аявлу», – деген.

ЗАМАНДАШЛАНЫ! ЯРАТЫВЧУЛУГУ...

ТАРГУ

Тувгъан эдим Таргуда,
Тавланы этегинде,
Ташлары да тамаша
Йылтынлай обтегенде,
Ёлум – ёл этегендей...

... Уллулагъа гьюрмет этме къарайгъан,
Гиччилеге уллу насип ёрайгъан,
Таргъу халкъы къардаш-досдай гъарибиз
Бир-биревге кёмеклешме гъазирбиз.

Тувгъан эдим Таргуда
Энни шагъарда мюлкюм,
Эсге тюшюп чабаман,
Эмли – гъава, сув – дарман,
Терекли бав, гюл уълкю.
Яшлыгъымны табаман –
Янгыра къайта кюлкюм...
Таргъу – ватаным, уълкем...

Атасы
Мамыева

АНАМА

Сегиз авлетге ана,
Мени анама къара,
Гече демей, гюн демей,
Къыйынмы, тынчмы, деп сора.

Танг намазда чалт тура,
Кёрюк пуслу экмеги,
Яшлагъа тепси къура,
Анадыр гъай этмеги.

Яшлар аякъгъа тургъан,
Аллагъ яшавун къургъан,
Анам гене къартаймай,
Юзюнден нюрю таймай.

Сююнебиз, сюебиз,
Абурун кёкге чюебиз,
Ана бизге тарыкъсан
Бизге Гюнеш ырыкъсан!

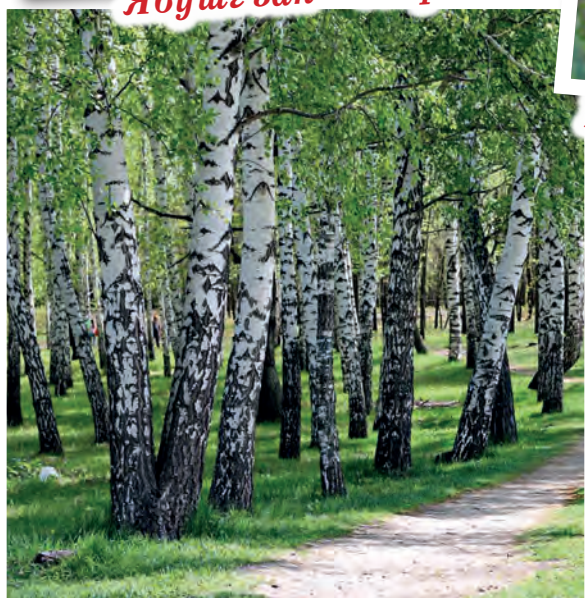
Ана тилибизде тереклени атлары...

Ябушгъан – боярышник

Нар терек – гранатовое дерево

Макъар, къайынагъач – береза

Нарат – сосна

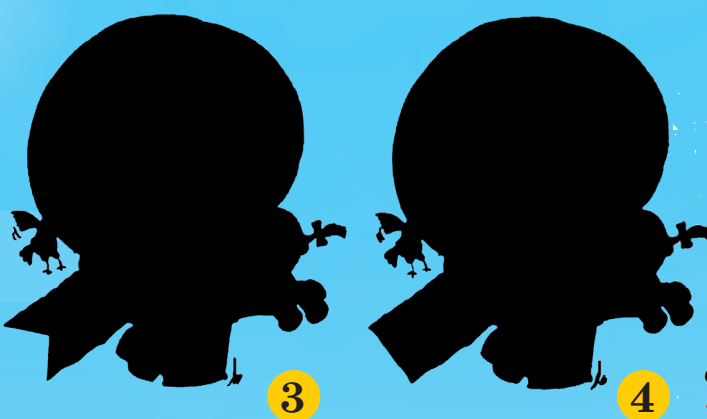
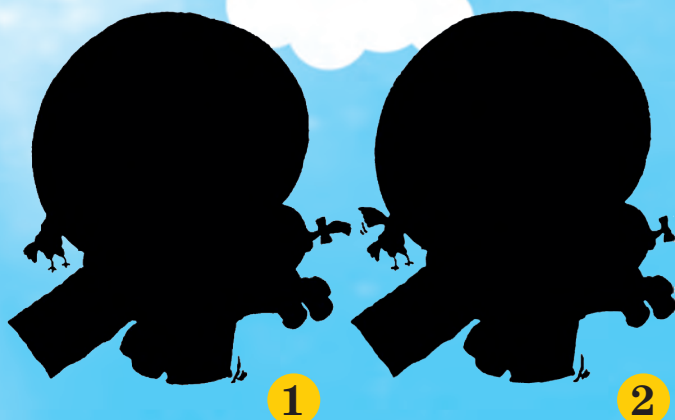

Чинар – бук, платан

АХТАР! ИЗЛЕ! ТАП!

Гъвава шарында

Сурат кьойгъан геленткисин тап!

КЪАРЧЫГЪАЛАРЫМА САЛАМЫМ!

Гелигиз, сизни булан
ювукъдан танышайкъ!
Мени бир-нече соравларыма
жавап беремисиз?
Къыйынсынмай
жаваплансанг –
муна адресим, яз

367000, РД, г. Махачкала,
ул. Даниялова, 55.

1. Атынг кимдир?
2. Къайсы юртда, шагъарда яшайсан?
3. Юртунгну гиччирек тарихин язармысан?
4. Сени инангъан ювугъунгну, къурдаш къызынгны атын яз.
5. Уъй жанлардан, къыр жанлардан къайсыларын бек ушатасан?
6. Ананг этеген ашланы къайсы бек татывлу?
7. Мактапда къайсы дарс сени айрокъда иштагълы эте?
8. Къумукъ язывчуланы, шаирлени сен билемисен?
9. Ата-ананга кѐмек этемисен?
10. «Къарчыгъа» журналгъа язылып, охуймусан?

Соколёнок

ISSN0206 - 7943

Къарчыгъа

6/2020

ноябрь – декабрь

Иллюстрированный детский журнал.
Издается один раз в два месяца.

Учредитель:

Министерство информатизации,
связи и массовых коммуникаций Республики
Дагестан.

Регистрационный номер

серия ПИ №ТУ05-00413 от 22.04.2019 г. выдан
управлением Роскомнадзора
по Республике Дагестан.

Издается с января 1980 г.

Руководитель – главный редактор

М.М. Ахмедов

Редколлегия:

Ш. Алишева (ред. выпуска)

П. Абдуллаева

А. Абдуллатипов

С. Алиев

С. Мамаева

Художественный редактор З. Даганов

Технический редактор Т. Лузина

Художник номера М. Муталибов

Формат 60x84 1/8.

Бумага офсетная.

Уч. изд. л. 3,23.

Уч. печ. лист 3,26.

Выход в свет 13.12.2020 г.

Тираж 916 экз.

Заказ № 783.

Типография:

ООО «Издательство «Феникс-пресс».

Адрес типографии:

367018, РД, г. Махачкала, ул. Петра I, 61.

Редакция и издатель: Государственное
бюджетное учреждение Республики Дагестан
«Редакция республиканских литературных
журналов «Соколёнок»
и «Литературный Дагестан»

Адрес редакции и издателя:

367000, РД, г. Махачкала, ул. Даниялова, 55.

Электронный адрес редакции:

litdag@mail.ru

Кумыкский язык

Индекс: на год – 63339,

на полугодие – 73904.

Цена свободная.